

Андрій Вікторович Мельніков,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри особистої безпеки
Національної академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ КОМПЕТЕНЦІЇ КЕРІВНИКІВ СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Статтю присвячено вивченню проблеми щодо сутності компетенції керівників структурних підрозділів органів охорони державного кордону на основі психолого-педагогічного аналізу. Проаналізовано особливості психолого-педагогічного змісту компетенції в умовах професійної діяльності яка спрямована на забезпечення продуктивності управлінської діяльності керівного складу.

Ключові слова: керівник органу охорони державного кордону, компетенції, підготовка.

Постановка проблема у загальному вигляді. Ускладнення завдань, поставлених перед персоналом підрозділів органів охорони державного кордону (далі – ООДК), визначають усе більш високі вимоги до професійної діяльності прикордонників. Важлива роль у процесі управління та підготовці персоналу належить керівному складу ООДК.

На підставі аналізу досвіду оперативно-службової діяльності, а також при зміні умов виконання професійних обов'язків було визначено, що не кожна раніше сформована професійна компетенція може проявитися в умовах ситуативних змін. Існує дуже багато прикладів, коли прикордонник успішно вирішує поставлені завдання на навчальних заняттях і далеко не кращим чином виконує їх при зміні обстановки, яка виникає на пунктах пропуску, на кордоні і фактично сприяє прояву неадекватній поведінці персоналу та знижують результативність його професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цієї зазначеної проблеми на які опирається автор. Методологічну платформу дослідження становлять погляди вчених, що висвітлюють зміст компетентнісного підходу (Н. Бібик, Л. Ващенко, Л. Карамушка, Л. Орбан-Лембрик, О. Пометун, О. Торічний), професійної компетентності (І. Зязюн, А. Лігоцький, Е. Зеєр), особливості формування загальної військової компетентності офіцерських кадрів (Л. Боровик, С. Будник, В. Журавльов, І. Криворучко, О. Сафін, В. Ягупов). Важливість проблеми розвитку професійних компетенцій особливо зростає останніми роками, коли велика увага почала приділятися активізації потенціалу людини в професійній діяльності і в суспільному житті в цілому. Професійні компетенції стосуються підготовленості офіцера-прикордонника до самостійного виконання професійної діяльності, оцінки результатів своєї праці. Професійні компетенції обумовлюються вимогами до професійно важливих якостей офіцера-прикордонника й вимогами до основних умінь і навичок, необхідних для ефективного захисту державного кордону. Універсальні компетенції є надпрофесійними – це універсальні знання, уміння й навички, властивості й здатності майбутнього офіцера-прикордонника, що забезпечують його професійну мобільність і соціальну захищеність [4]. Ця проблема торкається службової діяльності прикордонного персоналу, так і самоорганізації діяльності керівного складу ООДК. З огляду на це **метою статті** є розкриття аспектів психолого-педагогічної компетенції керівників структурних підрозділів ООДК.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психолого-педагогічних дослідженнях компетенція розглядається неоднозначно: як ступінь сформованості суспільно-практичного досвіду суб'єкта, адекватність реалізації посадових вимог; рівень підготовленості до спеціальної та індивідуальної форм активності. Різні трактування компетентності обумовлені перш за все особливостями структури діяльності фахівців різних професійних сфер, а також різноманітністю теоретичних підходів дослідників. Базовою характеристикою даного поняття залишається ступінь сформованості у фахівця єдиного

комплексу знань, навичок, умінь, досвіду, що забезпечує виконання професійної діяльності.

Проте слід зазначити неоднозначність тлумачення понять “компетентність” і “компетенція”. О. Локшина дає таке визначення компетентності – це інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та умінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії. Компетенція – об’єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія. Предметна компетенція – це сукупність знань, умінь та характерних рис у межах предмета, що дозволяє особистості виконувати певні дії через власне ставлення [3].

Дослідження професійної компетенції прикордонного персоналу вимагає визначення сутності поняття “компетенція”, виявлення зв’язку даного поняття з іншими категоріями та поняттями й теоретико-методологічного обґрунтування підходів до його дослідження.

При такому підході компетенція характеризується як загальна здатність, яка виявляється і формується в діяльності, заснована на знаннях, цінностях, схильностях і дозволяє особистості встановити зв’язок між знанням і ситуацією, знайти процедуру (систему дій) для успішного вирішення проблеми.

В енциклопедичному словнику представлено такі визначення компетенції людині (від лат. *competo* – добиваюся, відповідаю, підходжу) як: “круг повноважень, наданий законом, статутом або іншим актом конкретному органу або посадовцю”; “знання і досвід в тій або іншій сфері” [6].

В словнику російської мови С. Ожегова дається таке визначення компетенції: “коло питань, в яких хто-небудь добре поінформований”; коло чийось повноважень, прав [5].

У дослідженні визначено, що у професійних функціях керівників структурних підрозділів дуже вагомими є такі компетенції, як: комунікативність, відповідальність, рефлексія, працездатність, здібність до співпраці і кооперації, професійна самостійність, ініціативність, наднормативна професійна активність і ін. Формування окремих особистісних і професійно значущих якостей відбувається вже в процесі соціалізації особистості, інші розвиваються в ході набуття професійної освіти, треті формуються в процесі професіоналізації [2].

У сучасних умовах існує тенденція введення компетентнісного підходу не тільки в нормативну, але і в психологічну складову підготовки персоналу, обґрунтовується і уточнюється номенклатурний перелік, розробляється опис змістовних характеристик результативних одиниць змісту професійної підготовки. Особливість компетентнісного навчання полягає не в засвоєнні готового знання, а в тому, що фахівець сам формулює поняття, необхідні для вирішення завдання [2].

Перехід до нового рівня цілісності професійної підготовки не можна здійснити шляхом кількісної зміни складу елементів. Існує небезпека, що список компетенцій, визнаних необхідними, буде достатньо значним, що ускладнює процес їх формування. Тому під час пошуку основних або пріоритетних компетенцій звертаються до ключових (базових) компетенцій, які створюють основу для формування компетенцій більш специфічного застосування.

Значимість соціально-психологічної діяльності керівника полягає в тому, що керівник ставить перед собою мету і завдання, а потім трансформує їх в завдання тих, кого навчають, що повинно стимулювати їх активність, викликати позитивні зміни. У дослідженні визначені особливості психологічних завдань, які найбільш характерні для керівного складу прикордонних підрозділів, а саме:

по-перше, психологічне завдання повинно включати характеристику психічного розвитку до дії керівника (предмет психологічного завдання) і

бажані дії в психологічному розвитку фахівців (модель необхідного морально-психологічного стану), тобто керівнику важливо уявляти собі ті зміни, які бажано викликати в свідомості персоналу до кінця визначеного етапу професійної підготовки;

по-друге, при постановці психологічного завдання керівник повинен враховувати власні поведінкові зміни як активного рівноправного співучасника професійної підготовки персоналу;

по-третє, вирішення психологічних завдань вимагає від керівника результативно значимих дій. Тут від керівника вимагаються уміння проектувати свою діяльність, оперативно вносити в неї корективи відповідно до змінного контексту і прогнозувати її результати;

по-четверте, керівник завжди має справу з ієрархією психолого-педагогічних завдань. Деякі з них названі глобальними або стратегічними, які ставить перед керівним складом суспільство. Інша група психологічних завдань залежать від конкретного контингенту і визначаються самими керівниками (оперативні, психологічні, педагогічні завдання тощо).

Визначаючи компетенції персоналу як загальну здатність і готовність мобілізувати в професійній діяльності власні знання, уміння, а також узагальнені способи виконання дій, набуті в процесі професійної підготовки, ми пропонуємо уточнити її структуру.

Отже, професійну компетенцію прикордонника можна представити у вигляді взаємопов'язаних блоків: психологічна діяльність, комунікативний потенціал, рівень розвитку особистісних якостей. В кожному з них можна виділити такі складові:

професійні – необхідні психологічні і педагогічні знання;

професійні – необхідні психологічні уміння;

професійні психологічні позиції: мотивація фахівця на професійних засадах;

особистісні особливості, що забезпечують оволодіння персоналом професійними знаннями і уміннями.

Ці якості є як передумовами, так і, у визначеному ступені, результатом праці фахівця. Таким чином, знання і уміння – це об'єктивні характеристики прикордонника, необхідні для його відповідності вимогам професії. Визначення компонентів дозволяє зробити висновок про те, що базовим елементом компетенції керівника виступає психологічний зміст. Тому, використовуючи термін «компетенція керівника» доцільно доповнити його, в межах нашого дослідження, у наступній редакції – психологічна компетенція керівника.

Психологічні компетенції керівника відіграють вирішальну роль у функціонуванні прикордонного підрозділу [1]. Тому, робота керівника повинна бути організована так, щоб вона одночасно дозволяла:

постійно виробляти, відчувати і забезпечувати стратегію управлінської діяльності, вести її до суворо наміченої мети;

сприяти правильному розподілу часу на розгляд і вирішення термінових (оперативних) і важливих (визначальних, перспективних) справ;

забезпечувати виявлення проблем, а не тільки їх симптомів;

створювати умови для збереження свободи маневру при виборі варіантів рішень і розпорядженні фахівцями;

правильно розподіляти завдання, доручення і координувати діяльність підлеглих;

підтримувати широкі контакти з навколишнім середовищем і одержувати адекватну інформацію;

обґрунтовано групувати виникаючі завдання залежно від їх джерела і актуальності.

Висновки та перспективами подальших досліджень у даному напрямку. Отже, аналіз проблеми процесу формування компетенції керівників структурних підрозділів ООДК дав можливість визначити необхідність професійних компетенцій, якими необхідно забезпечити керівників прикордонних підрозділів в умовах професійної діяльності, а саме:

забезпечення безперервності особистого психолого-педагогічного професійного розвитку, підвищення педагогічної і психологічної компетенції для забезпечення компетентності керівників ООДК;

підготовка науково-методичних, навчально-методичних матеріалів для самоосвіти офіцерського складу;

організація та проведення моніторингу компетентності керівного складу за результатами професійної діяльності;

підготовка рекомендацій щодо змін в процес професійної підготовки офіцерського складу ООДК;

забезпечення розвитку пріоритетних компетенцій в інтересах оперативно-службової діяльності.

Сформовані компетенції керівника прикордонного підрозділу дозволяють: підтримувати працездатність персоналу протягом служби; зберігати ефективну працездатність фахівців; долати в процесі взаємодії психологічні бар'єри, стреси, професійне вигорання тощо; професійно мотивувати особовий склад; здійснювати морально-психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності; підвищувати рівень компетентності керівного складу ООДК.

Таким чином, представлений аналіз зазначеної проблеми здатний практично забезпечити керівний склад під час управлінської діяльності прикордонними підрозділами необхідним потенціалом професійної підготовки, вміннями застосовувати практичні навички керівника; володіти здібностями організатора командної роботи, аналітика, психолога і педагога.

Перспективами подальших досліджень є визначення методики оцінювання показників сформованості психологічної компетенції керівників ООДК.

Список використаної літератури

1. Гура, О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : теоретико-методологічний аспект / О. І. Гура. – Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2006. – 331 с.

2. Журавльов, В. В. Психологічна компетенція керівника органу охорони державного кордону як важлива складова підготовки до професійно-управлінської діяльності / В. В. Журавльов // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні та психологічні науки / голов. ред. В. В. Райко. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2014. – Вип. 2 (71). – С. 254–263.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. та ін.] ; заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.

4. Криворучко, І. Я. Критерії, показники та рівні сформованості універсальних компетенцій у майбутніх офіцерів-прикордонників / Ірина Криворучко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць: Педагогіка та психологія / наук. ред. Руснак І. С. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2011. – Вип. 589. – С. 93–103.

5. Ожегов, С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1968. – 900 с.

6. Єрмоленко, В. Новий тлумачний словник української мови / В. Ярмоленко, О. Сліпущко. – К. : Видавництво «АКОНІТ», 2007. –Т.1. – 926 с.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Фігура О. В.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2015.

Мельников А. В. Психолого-педагогические основы компетенции руководителей структурных подразделений органов охраны государственной границы

Статья посвящается изучению проблемы компетенции руководителей структурных подразделений органов охраны государственной границы с помощью психолого-педагогического анализа. Проанализировано особенности психолого-педагогического содержания компетенции в условиях профессиональной деятельности которая направлена на обеспечение продуктивности управленской деятельности руководящего состава.

Ключевые слова: *руководитель органа охраны государственной границы, компетенции, подготовка.*

Melnikov A. V. Psychological and pedagogical principles of competence of chiefs of border guard units

This article is devoted to studying the nature of the competence of the heads of structural subdivisions of the bodies of the security of state borders on the basis of psycho-pedagogical analysis. The psycho-pedagogical contents of competence in professional activity has been analyzed in the article.

The attention is paid to that due to the increase of complication of the tasks of the heads of structural subdivisions of the bodies of the security of state borders, higher demands to their professional activity are proposed. Namely that's why the concept of the officer's competence is so important.

According to the analysis of operative activity and due to the change of conditions of executing professional duties, it was defined that not every earlier formed professional competence may appear in the condition of situational changes. The contents of the professional competence of the border guard is shown in the article. The author represents it as related blocks: psychological activity, communicative potential, the level of the development of personal qualities etc. The author describes us the details of every block and it gives us opportunity to understand the concept of the border guard's competence.

It is paid attention that the formed competences of the heads of structural subdivisions of the bodies of the security of state borders let them control the work discipline, overcome various psychological barriers (stresses, professional burning, etc.), motivate the sub ordinaries professionally, accomplish the psychological providing of their operative activity etc.

In such a way, the represented analysis of the problem is able to provide the heads of the subdivisions with the required potential of professional practice; the ability of using practical skills of the manager; owing the skills of the organizer of the collective work; analytics of the psychologist and the educator.

Keywords: *professional competence, the heads of structural subdivisions of the bodies of the security of state borders, border guard, contents (blocks of the competence).*